

Melike SOMUNCU (2019). Türkçede Emir Kipinin İşlevleri. İstanbul: Kesit Yayınları, 318 s. ISBN: 6057898326

Gülşah AZER*

Emir, kişilerin ortaya koyduğu eylemlerdir. İnsanın hayatında çok önemli bir rol oynayan dil de emirin tüm yönleriyle gerçekleşmesine aracılık eder. Emir dendiği zaman ilk akla gelen şey şüphesiz ki ast-üst ilişkisidir. Yani statü bakımından üstün olan bir kişinin kendinden daha alt statü de yer alan bir kişiye takındığı tavır ya da üslup olarak da tanımlayabiliriz. Emir, geleneksel dilbilgisinde daha çok biçimsel bir yaklaşımla ele alınmıştır. Bu bakış açısı da emrin cümlesel incelemelerine yansımış; emir tümcesi de bu "kip" ile çekimlenen bir fiile sahip cümle olarak tanımlanmıştır. Peki durum her zaman böyle midir? Emir eklerinin anlam sınırlarında sadece buyurma mı vardır? Yani "emir kipi" almış ama buyurmayan ya da "emir kipi" almamış fakat buyuran kullanımlar yok mudur? İşte Melike Somuncu "Türkçede Emir Kipinin İşlevleri" adlı kitabında tam da bu konu üzerinde durmaktadır. Somuncu'nun Türkçede Emir Kipinin İşlevleri adlı kitabı giriş, inceleme ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde yazar, ilk olarak emir kipinin işlevleriyle ilgili çalışmalar üzerinde durur. Türkçenin işlev ve kullanım açısından en hareketli ve en fazla morfeme sahip olan kipin emir kipi olduğunu vurgular. Somuncu kendi çalışmasının diğer çalışmalardan ayrıran yönünü Türkçenin tarihi lehçelerindeki emir kipi bulunduran cümleleri işlev açısından incelemesi olarak ortaya koymuştur. Daha sonra Somuncu Türkçede kip, kiplik kavramı ve emir eki üzerinde durur. Muharrem Ergin, Zeynep Korkmaz, Günay Karaağaç, Hikmet Dizdaroğlu, Sema Aslan Demir gibi gramercilerin kip ile ilgili görüş ve tanımlarına yer verdikten sonra kiplik kavramı hakkında da bilgiler verir. Bu bölümde de İmran Karabağ, Canser Kerimoğlu, Selcen Çürük gibi dilbilimcilerin kiplik kavramına bakış açılarını özetler. Kip ile kipliğin arasındaki farkı da şöyle dile getirir: *"Kip biçimsel değil anlamsal bir alandır. Kipte yükleme ek aracılığıyla bir yardımda bulunulurken, kiplikte sadece yükleme değil*

Kitap Değerlendirme

Makale Gönderim Tarihi: 23.02.2020; Yayına Kabul Tarihi: 01.05.2020

* Kırıkkale Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D. Doktora Öğrencisi,

ORCID: 0000-0002-1290-1178, E-posta: g.azer@hotmail.com

cümlede, ekte dil birimlerin hepsinde bir anlam gizlidir. Kip sınırlı iken kipliğin anlam sınırı kip kadar dar değildir."

Giriş kısmına emir eki ile devam eden yazar bu kısımda yine Zeynep Korkmaz, Muharrem Ergin, Hikmet Dizdaroğlu, Nurettin Koç, Haydar Ediskun, İbrahim Delice, Erdoğan Boz, Günay Karaağaç gibi gramercilerin emir ekine bakış açısını ortaya koyduktan sonra emirdeki istek derecesi, emirde hissedilen otorite gibi alt başlıklarla emir ekini tanımlaya çalışır. Yine bu bölümde yazar emir ekiyle ilgili tartışmaları da ayrı bir başlık halinde verir. Emir kipleri konusunda 1. kişinin kendi kendisine emir verip veremeyeceği konusunun en fazla tartışılan konu olduğunu vurgulayan yazar bu konu hakkında üç görüş olduğunu belirtir: "1. Kişi kendi kendine emir veremez, teklik ve çokluk 1. kişi emir kipi yoktur. Emir, karışık kişiden istenir. 2. Kişi kendi kendine emir verebilir, teklik ve çokluk 1. kişi emir kipi vardır. Türkçede kişi kendi kendine emir veremez düşüncesi yanlıştır. Bu düşünce yabancı gramerlerin etkisiyle oluşmuştur. Emir çekiminde kişilerin ayrı ayrı ekleri vardır. Emir kipi konusunda karar verirken emir eklerinin tarihi gelişimi göz ardı edilmemelidir. 3. Teklik 1. kişide emir ve istek karışımı olduğunu savunanlardan Korkmaz ise 1. Kişi eklerinin hem emir hem istek olduğunu savunur. Bu ekler emirden ziyade daha çok niyet, ihtiyaç, istek gösteren eklerdir." Giriş kısmında yazar ayrıca başlangıçtan yani Eski Türkçeden günümüze kadar olan emir eklerini tablo halinde vermiş ve bu bölümü ayrı bir başlık altında incelemiştir. Başlangıçtan Bugüne Emir Ekleri bölümünü ise Biçimsel Bakışla Emir Ekleri ve Anlamsal Bakışla Emir ekleri olmak üzere iki alt başlıkta ele almıştır. Emir kipiyle ilgili yapılmış tezlere de değinen yazar bir literatür değerlendirmesi yapmıştır. Kendisinden önce bu konuda yapılmış tezler hakkında bilgiler veren yazar kendi çalışmasını diğer çalışmalardan ayıran farkı da şöyle dile getirmiştir: "Yapılan bu 4 tezin hiçbirinde tarihî lehçelerdeki emir kipinin bulunduğu cümleler işlev açısından incelenmemiştir. Ayrıca her metin yeni bir işlev barındırdığı için geçmişte yapılmış ve şu an yapılan çalışmalar Türkiye Türkçesindeki emir kipinin işlev sınırlarını belirlemede yetersiz kalmış ve kalacaktır. Bu durum Türkçenin anlam gücünün üstünlüğü ve söz varlığının zenginliğinden gelmektedir."

Kitabın ikinci kısmı ise inceleme bölümünden oluşmaktadır. Bu bölümde yazar tarafından Eski Türkçeden günümüze kadarki dönemden seçilen metinlerde emir eklerinin geçtiği cümleler tespit edilmiş ve eklerin ifade ettiği anlam sınırları belirlenmiştir. Anlam sınırları bir tasnife tâbi tutularak değerlendirilmiştir. Metin yelpazesini oldukça geniş tutan yazar Orhun Abidelerinden başlayarak Altun Yaruk, Irk Bitig, İyi ve Kötü Prens Öyküsü, Üç İtigsizler, Kutadgu Bilig, Atebetü'l-Hakayık, Dîvânü Lûgat'it-Türk, Nehcü'l-Ferâdîs, Kısasü'l Enbiya, Mu'inü'l- Murîd, Dede Korkud, Ed-Durretü'l-Mudiyye Fi'l-Lûgati't-Türkiyye, El- Kavânînü'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lûgati't-Türkiye, Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî, Fevâ'idü'l-Kiber, Garibname, Gülistan Tercümesi, Kitâbü'l- Ef'âl, Kitâbu Evsâfî Mesâcidi's-Şerife, Marzubân-nâme, Şecere-i Terâkime, Yusuf u Zeliha gibi Türkçenin tarihi dönemlerinde yer alan önemli eserlere de yer vermiştir. Tarihî lehçeler ve Türkiye Türkçesine ait taranan metinlerde emir eklerinin yetmiş bir işlevi tespit edilmiştir. Bu işlevler teker teker başlıklar halinde verilmiş ve her başlık altında bilgi verildikten sonra o işlevle ilgili taranan metinlerde bulunan örneklerle ortaya konulan görüş desteklenmeye çalışılmıştır. Ele alınan başlıklar ise şu şekildedir: Kuvvetli Emir İşlevi, Emir İşlevi, İstek İşlevi, İyi Temenni İşlevi, Kötü Temenni İşlevi, Dua işlevi, İkaz-Uyarı İşlevi, Tembih İşlevi, Öğüt ve Akıl Verme İşlevi, Tavsiye ve Yönlendirme İşlevi, Amaç İşlevi, Neden - Sonuç İşlevi, Açıklama, Bilgilendirme, Haber Verme İşlevi, Güven Verme İşlevi, Güven Duyma İşlevi, Cesaretlendirme İşlevi, Meydan Okuma İşlevi, Birliktelik İşlevi, Teklif Etme İşlevi, Davet Etme İşlevi, Abartma İşlevi, Övme İşlevi, Takdir Etme İşlevi, Endişe Etme, Korku İşlevi, Tehdit Etme İşlevi, Mecburiyet İşlevi, Çaresizlik İşlevi, Yalvarma, Yakarma İşlevi, Azarlama, Çıkışma, Paylama İşlevi, Niyet, Tasarlama İşlevi, Gereklilik İşlevi, Önem-

sememe, Umursamama İşlevi, Şart İşlevi, Merak İşlevi, Alay Etme ve İğneleme İşlevi, Beklenti İşlevi, Yasaklama İşlevi, Teselli İşlevi, Kabul Etme, Kabullenme İşlevi, Hatırlatma İşlevi, Tedbir Alma İşlevi, Reddetme İşlevi, Farz Etme İşlevi, Şaşkınlık İşlevi, Gelecek Zaman İşlevi, Özetleme İşlevi, Tercih İşlevi, Acıma İşlevi, İspatlama İşlevi İmkânsızlık İşlevi, Pişmanlık İşlevi, Danışma İşlevi, Vaatte Bulunma İşlevi, Gücenme İşlevi, Bahsetme İşlevi, Özlem İşlevi, İzin Verme Nezaket İşlevi, Bıkkınlık İşlevi, İtiraz Etme İşlevi, Öngörü İşlevi, Uyandırma İşlevi, Argo İşlevi Kararsızlık İşlevi, Kararlılık İşlevi, Kışkırtma İşlevi, Yemin Etme İşlevi, Sitem Etme İşlevi, Pazarlık Yapma İşlevi Hayal Kırıklığı İşlevi. Tespit edilen işlevler arasında bazılarının anlam olarak birbirine çok benzediği ve çok ince çizgilerle birbirinden ayrıldığı emir ekli cümleler ve açıklamalarla ifade edilmiştir. Tespit edilen işlevlerin arkasından bir tablo sunularak taranan metinler neticesinde tespit edilen emir eklerinin işlevlerinin kişi eklerine göre hangi ekte yoğunlaştığının gösterilmiştir. Ayrıca emir ekleri işlevlerinin şahıslara göre dağılımı bir grafikte de sunulmuş ve yine tespit edilen işlevlerin dönemlere göre dağılımı da bir tablo ile verilmiştir. Tespit edilen işlevlerin Türkiye Türkçesi ve tarihî lehçelere göre sayısal dağılımı da kitapta yer almaktadır. Tabloya göre emir kipi istek, öğüt verme, amaç, teklif etme işlevlerinde Türkçenin tarihi lehçelerinden itibaren hep kullanılmıştır.

Sonuç bölümünde ise yazar emir kipi ile ilgili görüşlerine yer vermiştir. Aslında Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine kadar olan dönemde istek kipinden bağımsız olarak bir emir kipinin var olduğunu ileri süren yazar kitabında da bu kipin var oluşunu kanıtlamak amacıyla Abidelerden başlayarak Türkçenin tarihi dönemlerini de içine alan geniş bir metin yelpazesinden yararlanarak örnekler sunmuştur. İncelediği metinler sonucunda da tespit ettiklerini maddeler halinde vermiştir. Tarihî lehçelerde ve günümüz Türkiye Türkçesinde yer alan metinlerdeki emir eklerinin cümleye katmış olduğu anlamın daha iyi anlaşılabilmesi için işlev merkezli bir çalışma yaptığını vurgulayan yazar şeklen sadece emir olarak görülen kipin cümlede birçok anlama sahip olduğu görüşündedir. Yazara göre yer, zaman, yaş, sosyal statü, jest ve mimikler anlam değişmelerini etkilemektedir. Bu yüzden yazar tarafından emir eklerinin işlevleri tespit edilirken bu faktörler göz önünde bulundurulmuştur. Yazar ayrıca dünyada hiçbir varlığın veya eylemin tek bir özelliği olmadığı gibi emir kipinin de tek bir anlamı olmadığı düşüncesindedir. Bu yüzden de emir kipinin sahip olduğu anlamlar parçası metin bağlamından kopmayarak yapılmıştır. Yine her istekte emir olmadığı ama her emirde istek olduğu yazarın çıkardığı sonuçlardandır. Yazarın sonuç bölümünde yer verdiği görüşlerinden biri de önceden türetilen kelimelere yeni anlamlar yüklenerek sözcüklerde çok anlamlılık meydana getirilmesinin emir ekleri için de geçerli olduğu görüşüdür. Bu görüşünü yazar şu örnekle desteklemeye çalışmıştır: *"Ağlayan bir kimseye merhamet ederek Gel buraya denildiğinde bir acıma duygusu ifade edilirken bir komutanın askere Gel buraya! demesi emretmeyi ifade etmektedir."* Elde ettiği sayısal verilere sonuç bölümünde de değinen yazar kitabında aslında emir eklerinin sadece emretmediği, cümlede emir ekleri bulunduğu hâlde emir dışında aynı anda birden çok anlam ifade ettiği ortaya koymaya çalışmıştır.